

Віктор Жезицький
(Кам'янець-Подільський)

МАСОВІ ДЕПОРТАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ ПОДІЛЛЯ **(друга половина 30-х рр. ХХ ст.)**

Одним з найбільш розповсюджених методів політичних репресій серед національних груп Поділля в досліджуваній період залишались масові депортації населення.

При цьому доречно відзначити, що депортації населення були зовсім не новою акцією владних структур в подільському регіоні. Під приводом очищення прикордонної смуги вони регулярно проводились в другій половині 20-х — першій половині 30-х рр. Однак в другій половині 30-х рр. за кількістю виселених сімей депортації не мали аналогій в усій попередній практиці.

Так, масова депортація польського і німецького населення з прикордонних районів Київської і Вінницької областей у східні райони країни здійснювалась з 20 лютого по 10 березня 1935 р. Тоді з Київської області було переселено 5475 сімей, а з Вінницької – 2854. З них за національним складом: поляків – 2866 сімей і німців – 1903 ¹.

Оцінюючи результати згаданої операції, нарком внутрішніх справ СРСР Г.Ягода в листі від 27 жовтня 1935 р. до голови Раднаркому СРСР В.Молотова цинічно писав: «Проведене переселення значною мірою очистило прикордонні райони... від контрреволюційних... націоналістичних (польських і німецьких) та антирадянських елементів.

Внаслідок того, що під час весняного переселення 1935 р. контингент переселених з прикордонних районів Вінницької області був порівняно невеликий, в ряді прикордонних районів Вінницької області до цього часу залишились значні кадри контрреволюційних польських націоналістичних елементів, перебування яких в прикордонних районах, з точки зору зміцнення кордонів, треба визнати небажаним» ².

Позицію Народного комісаріату внутрішніх справ СРСР повністю поділяв Вінницький обком КП(б)У. Його секретар В.Чернявський в листі до секретаря ЦК КП(б)У М.М.Попова наголошував: «На території Вінницької області, особливо в прикордонних і форпостних районах осіла значна кількість польського населення. Серед цієї категорії наявні особи, підозрювані у шпіонажі, колишні контрабандисти, сім'ї втікачів із-за кордону, релігійний актив та інший контрреволюційний елемент, що є базою для роботи противника у нас. З метою подальшого очищення кордону, форпостів і вузлів, залізничних пунктів Вінницької області, обком КП(б)У просить санкціонувати проведення переселення в тиллові райони України 1500 польських сімей...» ³.

Політбюро ЦК КП(б)У, підтримавши пропозицію Вінницького обкому

партії, просило ЦК ВКП(б) дати дозвіл на переселення 1500 польських сімей з прикордонних районів Вінницької області з подальшим розселенням в Харківській, Донецькій, Дніпропетровській⁴ областях. Очевидно згода була швидко отримана, оскільки вже на початку грудня 1935 р. на місця були доведені порайонні ліміти виселення польських сімей (див. табл. № 1).

Таблиця № 1

Кількість польських сімей, виселених з районів Вінницької області в Харківську і Донецьку області в січні 1936 р.⁵

<u>№ п/п</u>	<u>Назва районів</u>	<u>Кількість сімей</u>
1.	Проскурівський	150
2.	Волочиський	151
3.	Ізяславський	100
4.	Козятинський	80
5.	Славутський	100
6.	Базалійський	50
7.	Городоцький	250
8.	Шепетівський	180
9.	Плужанський	100
10.	Жмеринський	39
11.	Сатанівський	100
12.	Антонінський	100
13.	Старокостянтинівський	100
	Разом	1500

Депортацією громадян польської національності з Вінницької області, яка здійснювалась з 5 по 15 січня 1936 р., керувала спеціально створена комісія ЦК КП(б)У в такому складі: Шелехес (голова), Попов, Литвин, Шувалов, Александровський, Левицький (наркомзем), Орлов (політуправління Київського військового округу)⁶. Виконавши доручення, комісія відзвітувалась перед ЦК КП(б)У про те, що «виселення польського елемента проходило без особливих ускладнень».

Не очікувалось ускладнень і при проведенні масової депортації з України 15000 польських і німецьких родин, яку планувалось здійснити весною-восени 1936 р.

Згадана операція планувалась у два етапи. На першому – в травні 1936 р., передбачалося виселення 5 тис. господарств, на другому – в серпні-вересні 1936 р. – 10 тис. господарств.

Про те, що чекає переселені родини, інформував у березні 1936 р. заступника Голови Раднаркому СРСР В.Чубаря нарком внутрішніх справ СРСР Г.Ягода: «З цього контингенту, – писав він, – 3000 господарств вселяються в існуючі трудпоселення НКВС Карагандинської області, з них на 1000 господарств будівництво житла здійснювати не треба; 2 тис. господарств

розселяються тимчасово в клубах, школах тощо. Ці переселенці будуть використані на будівництві для останніх переселенців, які по закінченні будівництва будуть поселятися в нові селища.

14 тис. господарств будуть розселені на відведених зем. фондах в Акмолинському і Сталінському районах Карагандинської області, для чого необхідно організувати нових 14 селищ і здійснити житлове, комунально-побутове і господарське будівництво.

Це будівництво, а також сільськогосподарське влаштування переселених буде здійснено ГУЛАГом * НКВС»⁷.

Для проведення депортації на першому етапі, як і в попередньому випадку, була створена спеціальна державна комісія, однак рівень включених до неї посадових осіб засвідчив виняткову масштабність запланованої акції. Так, комісія працювала в такому складі: Косіор (голова), Постишев, Любченко, Попов, Шелехес, Балицький, Якір, Ільїн, Василенко, Налімов, Шаров, Чернявський, Триліський, Соколинський, Паперний⁸.

Важко сказати, хто з названих членів комісії керував підготовкою інструкції по виселенню, яка за своїм змістом не відповідала елементарним нормам людської моралі.

Зокрема, в ній рекомендувалось повідомляти громадян, визначених для переселення далеко від рідних місць, не раніше як за 7 днів до завантаження, причому і цей короткий час витримувався на місцях далеко не завжди.

В інструкції висловлювалась також порада «...роз'яснити переселенцям, що вони переселяються у більш віддалені райони, як ті, що не виявили себе в зміцненні кордону і колгоспного ладу...»⁹.

Перший етап депортації польських сімей розпочався 20 травня 1936 р., охопив шість районів Поділля, 2047 польських сімей, їх розподілення по районах показане в табл. № 2.

Таблиця № 2

Кількість польських сімей, виселених з районів Вінницької області в травні-червні 1936 р.¹⁰.

№ п/п	Назва районів	Кількість польських сімей
1.	Проскурівський	249
2.	Волочиський	500
3.	Шепетівський	384
4.	Славутський	303
5.	Берездівський	237
6.	Плужанський	374
	Разом	2047

Значно жорсткіші ліміти були встановлені для Вінницької області на другому етапі операції по переселенню «польського контрреволюційного і

* Головне управління таборів НКВС СРСР.

націоналістичного елемента» в Казахстан, який розпочався в серпні 1936 р. (Див. таблицю № 3).

Таблиця № 3

Кількість польських сімей, виселених з районів Вінницької області в серпні-вересні 1936 р. в Казахстан ¹¹.

№ п/п	Назва районів	Кількість виселених сімей
1.	Плужанський	300
2.	Ляховецький	500
3.	Теофіпольський	500
4.	Ізяславський	300
5.	Поленський	300
6.	Антонінський	250
7.	Базалійський	300
8.	Волочиський	200
9.	Сатанівський	500
10.	Городоцький	250
11.	Ярмолинецький	200
12.	Кам'янець-Подільський	500
13.	Чемировецький	363
14.	Оринінський	270
15.	Смотрицький	200
16.	Старокостянтинівський	300
	Разом	5233

Таким чином, лише в 1935-1936 рр. з Поділля депортовано організованим порядком 11634 польські та німецькі родини, причому, враховуючи специфіку регіону, серед депортованих переважали поляки. Якщо вважати, що кожна сім'я в середньому налічувала 4 особи, то можна припустити, що у вищезазначений період з Поділля було депортовано 46500 громадян польської і німецької національностей.

Характерно, що укладаючи списки депортованих родин, партійні, радянські та правоохоронні органи неодмінно відзначали наявність резерву на виселення. Так, на їх думку, з Поділля в примусовому порядку ще можна було виселити 1322 польських сім'ї. З них: по Базалійському району – 94; Городоцькому – 129; Сатанівському – 91; Ярмолинецькому – 108; Смотрицькому – 128; Кам'янець-Подільському – 101; Оринінському – 45; Чемировецькому – 95; Антонінському – 300; Полонському – 60; Ляховецькому – 78; Ізяславському – 47; Ст.Костянтинівському – 46. Лише Теофіпольський район повідомив Вінницький обком КП(б)У, що він вже всі свої резерви вичерпав ¹².

Принагідно слід відзначити, що депортаціям підлягали не лише громадяни польської, німецької національностей. Як видно з документів,

принцип добровільності повністю порушувався при переселенні євреїв Вінницької області до Єврейської автономної області – Біробіджану. Зокрема, для виконання встановлених для цього лімітів – 400 родин і 450 однаків – в кожному випадку застосовувалися примусові заходи. Кількість переселених єврейських родин і однаків з Вінницької області показано в таблиці № 4.

Таблиця № 4

Кількість єврейських родин і однаків, визначених на переселення з Вінницької області до Біробіджану в 1936 р.¹³.

№ п/п	Назва округів, міст, районів	родин	одинаків
1.	Проскурів	45	45
2.	Кам'янець-Подільський	42	28
3.	Могилів	19	16
4.	Шепетівка	45	40
5.	Бердичів	26	44
6.	Вінниця	21	49
7.	Тульчин	7	23
8.	Піщанка	15	10
9.	Томашпіль	13	7
10.	Липовець	5	5
11.	Чуднів	9	6
12.	Гайсин	20	10
13.	Деражня	15	10
14.	Любар	5	10
15.	Бар	10	15
16.	Жмеринка	15	20
17.	Козятин	10	15
18.	Іллінці	8	12
19.	Старокостянтинів	10	15
20.	Хмельник	10	15
21.	Шаргород	5	10
22.	Бершадь	10	10
23.	Немирів	10	10
24.	Джунінка	5	10
25.	Теплик	10	10
	Разом	400	450

Таким чином, масові депортації населення стали на Поділлі однією з найбільш поширених форм політичних репресій. Цілком очевидно, що ці трагічні сторінки ще потребують свого докладного вивчення і, в першу чергу, на регіональному рівні.

Примітки

-
- ¹ Державний архів Російської Федерації (далі – ДАРФ). – Ф. 5446-сс. – Оп. 16. – Спр.265. – Арк. 14.
- ² Там само. – Арк. 14-15.
- ³ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 16. – Спр. 12. – Арк. 343.
- ⁴ Там само. – Арк. 314.
- ⁵ Державний архів Вінницької області. – ФП.-136. – Оп. 3. – Спр. 371. – Арк. 4.
- ⁶ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 16. – Спр. 12. – Арк. 344, 354.
- ⁷ ДАРФ. – Ф. 5446-сс. – Оп. 12. – Спр. 209. – Арк. 72.
- ⁸ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 16. – Спр. 12. – Арк. 346.
- ⁹ Там само. – Арк. 62.
- ¹⁰ Державний архів Вінницької області. – ФП.-136. – Оп. 3. – Спр. 371. – Арк. 4.
- ¹¹ Там само.
- ¹² Там само. – Спр. 362. – Арк. 25-34.
- ¹³ Там само. – Арк. 16.